

Gropgårdens gårdshus

Helsingen 3, Strängnäs stad, Strängnäs kommun, Södermanlands län

Antikvarisk slutrapport
Fasadrenovering och timmerlagningar

2020-03-31

Gropgårdens gårdshus

Helsingen 3, Strängnäs stad, Strängnäs kommun, Södermanlands län

Antikvarisk slutrapport

Fasadrenovering och timmerlagningar

Rapport 2020:3

© 2020 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Sörmlands museum
Box 314, 611 26 Nyköping

studierummet@regionsormland.se

www.sormlandsmuseum.se

Författare: Anton Blomgren, bebyggelseantikvarie
Omslagsbild: Gårdshusets västra gavel, foto 2020-09-17. SLM D2020-0188.
Foto, där ej annat anges: Anton Blomgren, Sörmlands museum
Diarienummer: KN-SLM18-0183

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriet. Enligt FUK-avtal D-nr: I2018/00115

Nyköping 2020

Innehåll

Inledning	7
Bakgrund	7
Historik och byggnadsbeskrivning	8
Historik	8
Kulturhistoriska värden	10
Gällande skyddsbestämmelser	12
Byggnadens skick innan åtgärder	13
Beskrivning av åtgärder	18
Renovering av puts	18
Angående lerbrukets sammansättning	21
Avfärgningar	27
Timmer- och trälagningar	30
Renovering av fönster	34
Antikvariska iakttagelser	36
Antikvarisk bedömning av utfört arbete	37
Projektrelaterad information	38
Använda material	38
Källförteckning	39
Bilagor	40

Strängnäs stad. Groggårdens uthus syns i mitten av den röda cirkeln samt rödmarkerat i närbilden längst ner i bilden. Kartan är hämtad från Lantmäteriets kartdatabas.

Inledning

Mellan juni och december 2019 har utvändiga åtgärder utförts på Gropgårdens gårdshus i Strängnäs. Åtgärderna har omfattat timmer- och trälagningar, renovering av fönster samt putslagning och avfärgning av byggnadens reveterade fasader.

Bakgrund

Anton Blomgren, antikvarie på Sörmlands museum, besökte den aktuella fastigheten 2018-11-15 i närvaro av fastighetsägaren med anledning av den planerade renoveringen av gårdshusets fasader. Ett PM med åtgärdsförslag skickades 2018-12-10 till fastighetsägaren. Detta utgjorde underlag för inkomna offerter och kom att ingå i handlingarna till ansökan om bidrag till vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse som delas ut av Länsstyrelsen.

Länsstyrelsen i Södermanlands län beslutade 2019-05-23 att ge tillstånd till ansökta ändringar och åtgärder, med stöd av 4 kap. 3 § Kulturmiljölagen (1988:950 KML), se bilaga. Arbetet genomfördes i enlighet med inkomna offerter samt PM av Sörmlands museum, daterat 2018-12-10.

Antikvarisk medverkan

Enligt länsstyrelsens beslut om bidrag fick Anton Blomgren, Sörmlands museum uppdraget att svara för antikvarisk medverkan vid renoveringen. Uppstartsmöte hölls 2019-06-03. Det löpande arbetet har följts upp genom fem platsbesök, samt i löpande kontakt via e-post och telefon med fastighetsägaren och anlitate entreprenörer.

Antikvarisk slutbesiktning genomfördes 2019-12-03. Närvarande vid slutbesiktningen var fastighetsägare Ulrich Nitsch, Anton Blomgren, antikvarie vid Sörmlands museum samt Emanuel Jacobsson, Historiskt Trähantverk, Eskilstuna.

Historik och byggnadsbeskrivning

Historik

Fastigheten Helsingen 3 omfattar i dagsläget ett timrat gathus i två våningar och ett vinkelbyggt gårdshus i en våning. Båda används som bostadshus. Därtill finns två äldre timrade uthus och en liten trädgård. Fastigheten ligger vid Kvarngatan i stadsdelen Kvarnbacken. Gathuset är enligt uppgift uppfört mellan 1800-1810. Gårdshuset, som den här rapporten gäller, är troligtvis uppfört under 1700-talet (Riksantikvarieämbetet 1983). De två timrade uthusen närmast Kvarngatan i fastighetens nordvästra del har delar som enligt uppgift härstammar från 1500-talet och som därmed är områdets äldsta byggnader (Strängnäs kommun 1978). Den nuvarande fastighetens gränser överensstämmer till stora delar med tomt nr 20 i 1768 års stadsplan.

Gropgården har ända sedan 1600-talets början varit bostadshus, oftast till personer från högre samhällsklasser. Namnet Gropgården kan enligt en minneskrönika från 1929 härledas till gårdens ägare under 1620-talet, borgaren Henrik Nilsson, som enligt uppgift kan ha uppkallat gården efter den plats han kom ifrån. Fastigheten kom i 1710 års mantalsregister att benämnas som nr. 20, men ändras 1841 till nr. 42 (Leijonhufvud 1929, ss. 24 ff). Gropgårdens ägarlängd och omständigheter kring gårdens ägarbyten och köpesummor finns noggrant nedtecknad i boken *En bok till om Strängnäs - gamla gårdar* (Leijonhufvud 1929).

1768 års stadsplan över Strängnäs. Tomt nr 20 Gropgården syns inrigad i bildens övre vänstra del.

Vy över Kvarnbacken omkring 1905. Gropgården med samtliga byggnader har ringats in. Okänd fotograf. SLM SEM_B155-9R.

Kvarngatan i Strängnäs 1910. Bakom de två unga kvinnorna vid grinden längst bort på gatan skymtar västra gaveln på Gropgårdens gårdshus. Kvinnorna hette Anna och Ingeborg Karlsson och var döttrar till åkaren Fredrik Karlsson. Det är dock oklart om de bodde i något av Gropgårdens bostadshus. Foto: Anders Thunkvist, 1910. SLM SEM_B24-11R.

Byggnadsbeskrivning

Fastigheten Helsingen 3 ligger i området Kvarnbacken i gamla Strängnäs som utgör en välbevarad trästad med huvudsakligen en- och tvåvåningsbebyggelse. Husen är mestadels uppförda i rödfärgat timmer, men även panelade hus liksom byggnader med reveterade fasader förekommer. Gatorna följer ett oregelbundet mönster vilket vittnar om stadens medeltida ursprung.

Gropgårdens gårdshus är ett vinkelbyggt bostadshus i en våning. Byggnaden utgörs av en reveterad spritputsad enkelstuga som åt väster byggts till med en vinkelrät liggtimrad byggnadskropp. Den reveterade delen har en stomme av resvirke som drevats med organiskt växtmaterial, bl.a. husmossa. Stommen har träpliggar för fäste av utstockningen som utgörs av ett magert lerbruk med låg andel lera. Sockeln av natursten är slammad med grå kalkfärg. Ovanför sockeln löper en dropplista av trä som är målad med vit linoljefärg. Bruket i spritputsen har synliga vita klumpar av kalk vilket indikerar att bruket är platsblandat. Spritstenen, som är naturgrus av storleken ca 0-4 mm, utgör en relativt låg andel av bruket i förhållande till mängden kalk, vilket skapar en mjuk ytgräng. Spritputsen är avfärgad med kalkfärg i en ljus gul kulör med svagt rosa brytning. Fönsteromfattningarna är vita och slätputsade. Byggnaden har kvadratiska tvåluftsfönster med glasdelande spröjs och platta rundade hörnjärn. Fönstren är målade med linoljefärg i engelskt röd kulör. Entrédörren, som är belägen i byggnadskroppens hörn mot sydväst, är av grönmålad brädpanel i fiskbensmönster. Taket utgörs av tvåkupigt lertegel. Längs takfoten sitter häng- och stuprännor av svart fabrikslackerad plåt.

Byggnadsdelen i nordost-sydvästlig riktning har en stomme av liggtimmer. Fasaderna är panelade med stående kilsågad locklistpanel, utom på den södra gaveln där liggtimmerstommen är synlig i gavelröset och på fasadens nederdel. Ovanför sockeln löper en dropplista runt hela byggnaden, förutom på fasaden mot öster. Hela byggnadsdelen är rödfärgad med slamfärg. Vindskivorna är svartmålade. Taket är täckt med tvåkupigt lertegel. Byggnadsdelens fönster är av samma typ som den reveterade byggnadsdelen, men med vita brädfoder och bågar och spröjs i engelskt grön kulör.

Kulturhistoriska värden

Fastigheten med de fyra byggnaderna är ett välbevarat exempel på hur en stadsgård kunde se ut under tidigt 1600-tal. Detta utgör ett pedagogiskt och lokalhistoriskt värde. På grund av att gårdens ägarlängd ända sedan 1600-talet är känd tillmäts Gropgården vissa social- och samhällshistoriska värden.

De två uthusen, som delvis kan härstamma från 1500-talet, kan på grund av sin höga ålder vara av ett mycket stort byggnadshistoriskt värde. De två bostadshusens uppförandetid har tidigare uppskattats till 1700-talet (Strängnäs kommun, 1978). Med hänvisning till det reveterade enkelstugans resvirkeskonstruktion och fönsterbeslag, är det kanske snarare troligt att den är uppförd under 1800-talets början. Detta innebär dock inte att det kulturhistoriska värdet minskar. Även om byggnaden eventuellt är yngre än vad som tidigare antagits är den ett utmärkt exempel på sin tids byggnadskonst.

*Bild 1. Gropgårdens gårdshus, gaveln mot öster. I bildens högra del syns gaveln på det ursprungliga bostadshuset.
Foto 2019-09-17. SLM D2020-0189.*

Bild 2. Gropgårdens gårdshus, den timrade delens gavel mot söder. Bilden är fotograferad från granntomten, Kv Helsingen 4. Foto 2018-11-15. SLM D2020-0190.

Byggnaderna som alla är mycket välbevarade bidrar i hög grad till Kvarnbackens tätt bebyggda karaktär, och tillmäts därför stora miljöskapande värden. Detta gäller inte minst gårdshuset, som är ett av få reveterade hus i området.

Gällande skyddsbestämmelser

Kulturmiljölagen

Gropgården är sedan 1983 utpekad som byggnadsminne enligt Kulturmiljölagens (1988:950) 3 kapitel. Enligt skyddsföreskrifterna gäller följande; *”Byggnaderna får ej rivas, flyttas eller till sitt yttre förändras. Inga ingrepp får göras i stommen eller den fasta äldre inredningen. Byggnaderna skall vårdas och underhållas på sådant sätt att deras kulturhistoriska värde ej förringas. Fastighetens tomt skall hållas i värdigt skick och får ej ytterligare bebyggas.”*

Plan- och Bygglagen

Fastigheten omfattas av gällande detaljplan 0486-P89-9, antagen 1987-06-15, och är försedd på skyddsbestämmelsen Q som utgör reservat för befintlig, kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Med orsak av byggnadernas höga ålder och välbevarade karaktär, tillmäts de ett särskilt kulturhistoriskt värde. Byggnaderna omfattas därmed av förvanskningförbudet enligt PBL 8 kap. 13 §.

Miljöbalken

Fastigheten ingår i område av riksintresse för kulturmiljövård (Strängnäs, D18).

Uttrycket för riksintresset lyder: *”Den framträdande domkyrkan och övrig bebyggelse från medeltid till stormaktstid, förknippad med stiftsstad. Gatunät med till stor del oregelbunden medeltida karaktär, delvis reglerat under 1640-talet och efter 1871-års brand. Rutnätssystem i olika riktningar, gator i sneda vinklar och en stjärnplats. Trähusbebyggelse från 1600-, 1700- och 1800-talen, bestående av såväl små stugor som stora stadsgårdar med innergårdar. Skolor, tullhus, tingshus, rådhus, elförsörjningsanläggningar, vattenreningsverk m.m. Från tiden kring sekelskiftet 1900 mer storskalig stadsbebyggelse. Det för 1900-talets början karakteristiska villaområdet Storgärdet. Regementsområde från 1921.”*

Byggnadens skick innan åtgärder

Samtliga fasader på gårdshusets reveterade del hade skador i form av bortfallen puts, både på de spritputsade ytorna, på de slätputsade fönsteromfattningarna och på den slammade sockeln. På samtliga fasader fanns punktvisa tidigare skämmande lagningar som varierade stort i ytstruktur.

Merparten av de putslagade ytorna var avfärgade med en elastisk färgtyp som inte kritade. Detta indikerar att färgen utgjordes av en organisk färgtyp, alternativt en kalk- eller silikatfärg med inblandning av organiska bindemedel. Färgtypen är varken traditionell eller optimalt diffusionsöppen för att vara lämplig att använda på en äldre reveterad byggnad.

Fasadens skador tros ha orsakats av frostsprängning, delvis på grund av den diffusionstät färgtypen. I sockelns fall bedömdes orsaken vara att det yttersta putsskiktet bestod av ett bruk som var starkare än underlaget. De kraftiga kulörvariationerna i fasaden (tydligast på östra gaveln) berodde sannolikt på missfärgningar som uppstått genom rinning från målade träpartier.

Marknivån var relativt hög i förhållande till byggnaden. Markens lutning från nordost i kombination med otillräcklig dränering eller vattenavrinning skapade fuktansamling vid sockeln. Detta var mest påtagligt vid byggnadens norra och östra fasader. Fasadputsen på den östra fasaden, som vetter mot grannfastigheten Helsing 4, gick nästan ända ner i marken. Tillsammans med markbeläggning av natursten samt växter/buskar som var belägna tätt intill fasaden bedömdes detta vara orsaken till byggnadens fuktskador.

Naturstenssockeln var till stora delar putsad med ett rent cementbruk, som bidrog till att hålla kvar fukt i byggnadens stomme.

Byggnadens timrade och panelade del hade rötskador i syllstockar, vattbrädor, knutbrädor och den stående locklistpanelen, framför allt vid de södra och västra fasaderna. Vid några av rötskadorna fanns också gamla spår av skadeinsekter.

Fönstren var allmänt i ett relativt gott skick men hade flagnande färg och sprucket linoljekitt. Tegeltaket var i ett gott skick, liksom underlagstaket av äldre lockpanel. Takavvattningen var väl underhållen och fungerade bra.

Bild 3. Gårdshusets östra gavel och entrén mot söder. Foto 2019-06-03.SLM D2020-0191.

Bild 4. Sockel och fasad på östra gaveln. Foto 2018-11-15. SLM D2020-0192.

*Bild 5. Gårdshusets östra och norra fasader. Notera de skämmande lagningarna på de slätputsade omfattningarna.
Foto 2018-11-15. SLM D2020-0 193.*

Bild 6. Skämmande lagningar på gårdshusets västra fasad. Foto 2018-11-15. SLM D2020-0194.

Bild 7. Gropgårdens gårdshus, den timrade delens gavel mot söder. Foto 2018-11-15. SLM D2020-0195.

Bild 8. Gaveln mot söder. Foto 2018-11-15. SLM D2020-0196.

Bild 9. Plank som åtskiljer fastigheterna Helsingen 3 och 4. Knutlådan till höger i bild var något rötskadad. Foto 2018-11-15. SLM D2020-0197.

Bild 10. Skadad vattlist, panel och syllstock på fasaden mot väster. Foto 2018-11-15. SLM D2020-0198.

Beskrivning av åtgärder

Renovering av puts

Bompartier, skämmande lagningar och täta färgskikt knackades bort. Punktvisa delar av utstockningen visade sig vara ilagade med KC-bruk, vilka avlägsnades. Ytliga skador i timmerstommen fylldes i med platsblandat lerbruk. De delar av resvirket som hade djupare skador skarvades med nytt trä i form av liggande virke som skruvades fast. Bort-huggen första utstockning av lerbruk lagades med nytt lerbruk som blandades på plats. Träpliggar lika befintliga kompletterades på samtliga lagningsytor, där pliggar saknades. Dessa tillverkades för hand av muraren.

På södra fasaden (vid entrén), på gaveln mot öster och på fasaden mot väster knackades stora delar av spritputsen på de nedre vägghalvorna ner. På norra fasaden revs nästan all befintlig spritputs ner, eftersom det bedömdes ge ett bättre resultat än genom att åtgärda det stora antalet punktvisa skämmande lagningarna. Detta godkändes eftersom sprit-putsen inte tillmättes några särskilda kulturhistoriska värden. Befintlig spritputs avlägsnades till fast kalkbruk (utstockning) genom skrapning med barkspade.

Stora sprickor i såväl spritputs som slätputsade omfattningar höggs upp till cirka 3 cm på båda sidor om sprickan och ilagades med lufthårdnande kalkbruk. I de ytor som inte var lagade sedan tidigare var utstockningen av lerbruk och lufthårdnande kalkbruk i ett gott skick och åtgärdades därför ej.

Ny utstockning gjordes med lufthårdnande platsblandat kalkbruk (luftkalk 0-4 mm) som slogs på för hand i två lager (en tunngrundning och en utstockning). Utstockningen på hörnet mot nordväst gjordes i tre påslag (en tunngrundning och två lager utstockning). Spritputsade och avfärgade hela ytor som var i gott skick rengjordes endast med vatten och borste.

Ny spritputs gjordes med luftkalk 0-3 mm och spritsten av naturgrus med kornstorlek lika befintligt. Bruket blandades på plats och slogs på för hand. Provytor av spritputsen godkändes på plats 2019-08-10 av antikvarisk medverkan, innan samtliga ytor putsades.

Släta omfattningar runt fönster och hörn slätputsades för hand med lufthårdnande rent kalkbruk 0-1 mm.

Cementbruket på naturstenssockeln knackades bort för hand så långt det var möjligt - enligt uppgift avlägsnades uppskattningsvis omkring 80-90 % av cementbruket. Vid entrén var cementbruket armerat med hönsnät, som tilläts sitta kvar. På vissa ställen satt bruket med mycket hård vidhäftning, varför det tilläts sitta kvar för att undvika skador på stenarna. Ny ytputs av hydrauliskt kalkbruk påfördes.

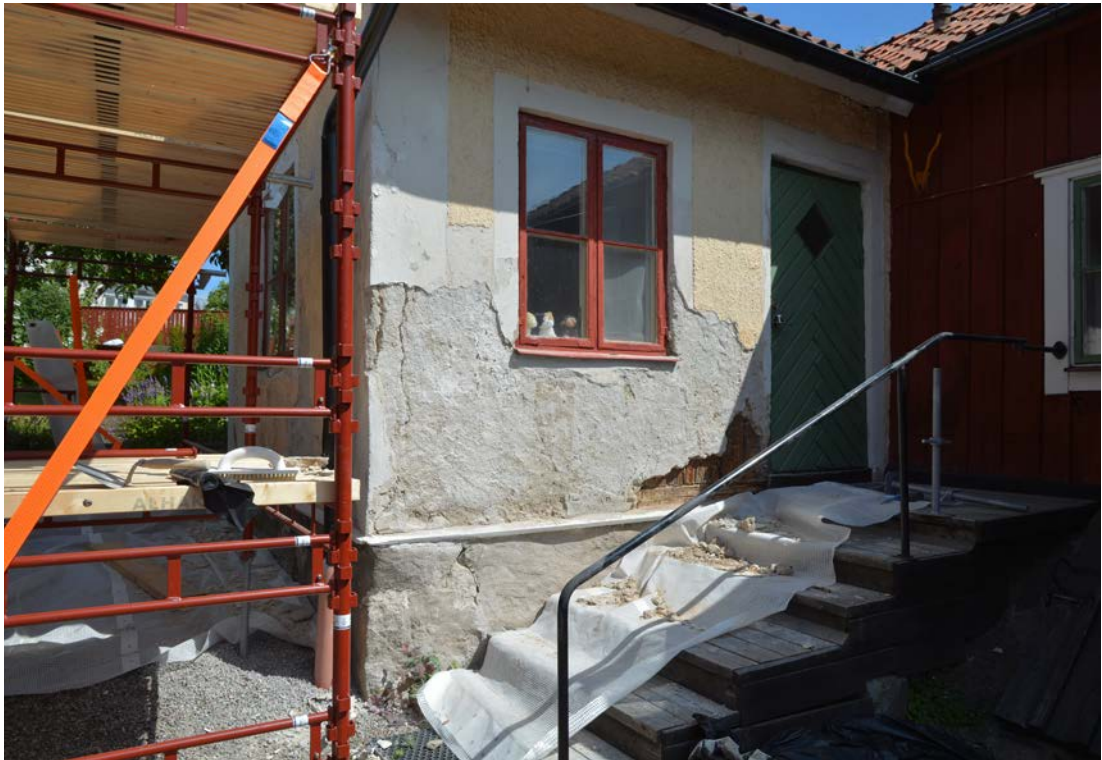

Bild 11. Entréfasaden mot söder under pågående renovering. Foto 2019-07-10. SLM D2020-0199.

Bild 12. Entréfasaden mot söder under pågående renovering. Foto 2019-07-10. SLM D2020-0200.

Bild 13. Entréfasaden mot söder under pågående renovering. Förutom träpliggar satt också trådspik till fäste för utstockningen. Foto 2019-07-10. SLM D2020-0201.

Bild 14. Nya träpliggar på västra gaveln. Resvirkets nedre delar har skarvats med nytt trä som skruvats fast. Foto Mikael Carlsson.

Angående lerbrukets sammansättning

Muraren och jag hade olika synpunkter på vilket slags lerbruk som var mest lämpligt att använda som utstockning på fasaden. Muraren ville förorda ett magrare lerbruk, med en hög andel silt/sand respektive en låg andel lera, eftersom detta vore mer likt det befintliga lerbruket. Jag höll med om att detta förvisso vore mer korrekt ur antikvarisk synvinkel, men ansåg att ett fetare lerbruk vore att föredra på grund av dess höga fuktutjämnande egenskaper. De ytor som skulle lagas med ny utstockning av lerbruk var relativt små i förhållande till resten av fasaden, varför mindre ytor med ett modernare lerbruk inte bedömdes medföra någon påtaglig förvanskning. Det mesta av det befintliga lerbruket samt träpliggarna var avsett att sitta kvar på fasaden, varför lagningarna inte bedömdes medföra någon större förlust av husets byggnadshistoriska värden. Eftersom de aktuella ytorna (fasadernas nedre delar) bedömdes vara hårt utsatta för markfukt, ansåg jag att ett dylikt förfarande var försvarbart, bl.a. eftersom lagningarna (med ett fetare lerbruk) skulle bidra till att hålla det äldre lerbruket i bättre skick. Muraren ville därtill låta pliggarna sitta kvar i timmerstommen, vilket jag ansåg inte var nödvändigt om ett fetare lerbruk användes, samt eftersom det rörde sig om förhållandevis små ytor där pliggarna lossnat. Muraren insisterade på att få blanda bruket själv i stället för att köpa färdigt lerbruk, vilket godtogs så länge bruket gjordes med en hög andel lera. Enligt uppgift som lämnats i efterhand uteslöts dock hästgödsel, vilket jag hade önskat skulle ingå i bruket. Gödsel är dock inte en nödvändig ingrediens för att uppnå ett bruk med höga fuktutjämnande egenskaper, varför detta bedöms som en försumbar avvikelse.

Bild 15. Västra fasaden under pågående renovering. Foto 2019-07-10. SLM D2020-0203.

Bild 16. Färdig utstockning av luftkalk på gaveln mot öster. Foto 2019-08-13. SLM D2020-0204.

Bild 17. Färdig utstockning av luftkalk på entréfasaden mot söder. Foto 2019-08-13. SLM D2020-0205.

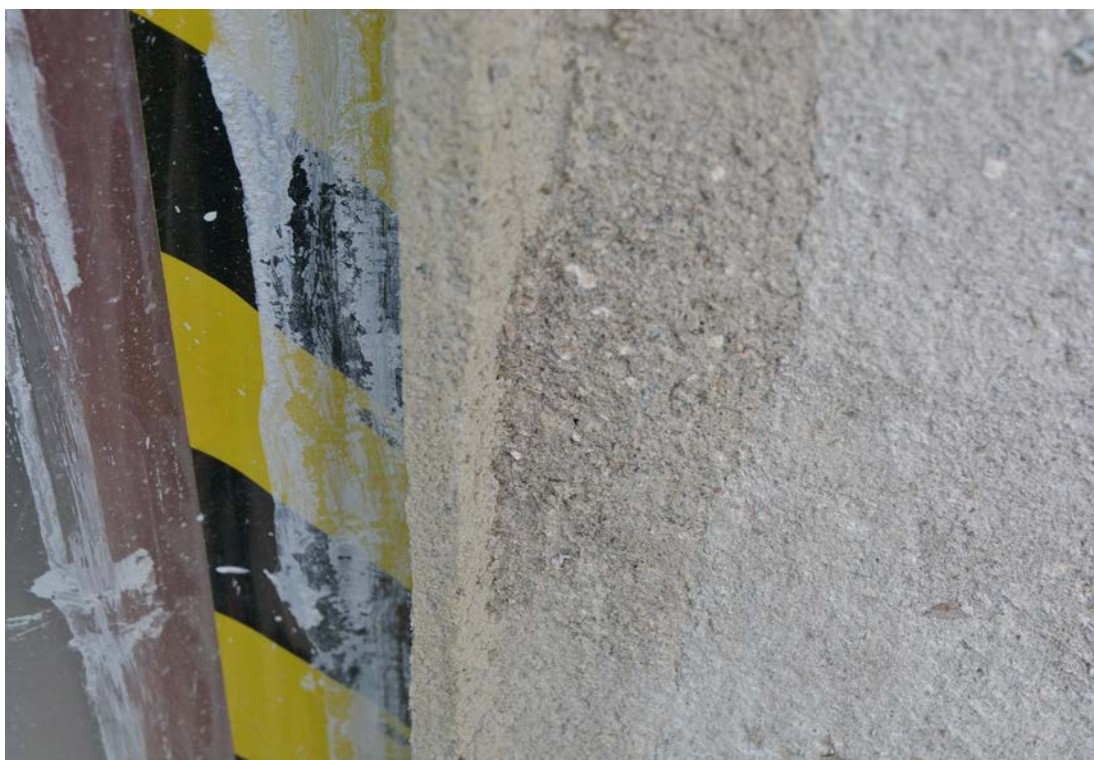
Bild 18. Färdig utstockning av luftkalk vid entrén. Foto 2019-08-13. SLM D2020-0206.

Bild 19. Stensockeln på östra gaveln med kvarvarande rester av cementbruk. Foto 2019-08-13. SLM D2020-0207.

Bild 20. Färdig utstockning av luftkalk på gaveln mot öster. Foto 2019-08-13. SLM D2020-0208.

Bild 21. Utstockningens putskant intill fönstret. Foto 2019-08-13. SLM D2020-0209.

Bild 22. Färdig utstockning av luftkalk på norra fasaden. Foto 2019-08-13. SLM D2020-0210.

Bild 23. Färdig utstockning av luftkalk på västra fasaden. Foto 2019-08-13. SLM D2020-0211.

Bild 24. Spritputsens struktur och ytgräng kontrolleras. Foto 2019-08-28. SLM D2020-0212.

Bild 25. Pågående spritputsning på norra fasaden. Foto 2019-08-28. SLM D2020-0213.

Avfärgningar

Fasaden tvättades med vatten innan ny avfärgning.

Spritputsade ytor avfärgades med fabriksblandad lufthårdnande kalklimfärg i kulör Obränd terra 46:6 (Grupp 4 Rad 4) enligt kulörsamlingen Kalkfärg 90. Färgen ströks vått i vått med kryssteknik. Avfärgningen gjordes i två strykningar samt en förstrykning på lagade ytor.

Fönsteromfattningar avfärgades med kalklimfärg i kulör Ljusocker 92:1 (Grupp 2 Rad 1) enligt kulörsamlingen Kalkfärg 90.

Sockeln slammades med fabriksblandad hydraulisk kalkfärg i kulör Kim:11 (Grupp 28 Rad 6) enligt kulörsamlingen Kalkfärg 90.

Bild 26. Nyligen avfärgad spitputs. Foto 2019-09-17. SLM D2020-0214.

Bild 27. Gårdshusets östra och norra fasader efter avslutad avfärgning. Foto 2019-09-17. SLM D2020-0215.

Bild 28. Gårdshusets östra och södra fasader efter avslutad avfärgning. SLM D2020-0216.

Bild 29. Gårdshusets norra fasad efter avslutad avfärgning. Foto 2019-09-17. SLM D2020-0217.

Bild 30. Gårdshusets västra fasad efter avslutad avfärgning. Foto 2019-09-17. SLM D2020-0218.

Timmer- och trälagningar

Skadade delar av locklistpanelen på fasaden mot öster avlägsnades genom sågning och timmerstommens nedre delar frilades. Syllstockens yttre del var rötskadad och bilades ur för hand till friskt virke. Ungefär halva syllens längd lagades genom halvsulning. Lagningsbiten fästes med skruv. Det mesta av den äldre panelen var i dåligt skick och ersattes därför med ny lika befintlig, liksom dropplisten i panelens nederkant. Trådspik användes, i likhet med övriga delar av fasaden. Skarvarna gjordes med sned anläggningsyta för att förhindra vatteninträngning. Panel- och listkanter målades i förväg med röd slamfärg för att ge bättre skydd mot fukt och minimera risken för skämmande omålade mellanrum. Knutlådan vid hörnet mellan västra och södra fasaden (gaveln) kunde återställas med befintlig panel, som var i gott skick.

På mittendelen av den timrade gaveln mot söder bilades endast yteroderad splintved bort för hand för att motverka ansamlingen av vatten och fukt. Åtgärden krävdes endast på ovensidan på ett fåtal stockar, se bild nedan. Överdelen av gaveln, som är panelad med locklist, var anfränt av sol och väta och togs därför bort helt. Ny kilsågad panel lika befintlig och en ny dropplista monterades. En extra offerbräda monterades under dropplisten. All panel målades med röd slamfärg.

Knutlådan vid gavelns västra del renoverades med ny panel. För att motverka vattenrinning och stänk böjdes plåtbeslaget på plankets krön, så att vattnet leds bort i högre grad än tidigare.

Bild 31. Pågående renovering. Foto 2019-11-05, Ulrich Nitsch.

Bild 32. Syllen under pågående halvsulning. Foto 2019-11-08. SLM D2020-0219.

Bild 33. Renoverad locklistfasad. Foto 2019-12-03. SLM D2020-0220.

Bild 34. Renoverad locklistfasad. Foto 2019-12-03. SLM D2020-0221.

Bild 35. Yteroderad splintved bilades bort. Foto 2019-12-03. SLM D2020-0222.

Bild 36. Ny kilsågad locklistpanel på södra gaveln. Foto 2019-12-03. SLM D2020-0223.

Bild 37. Plåten på plankets krön böjdes till för att leda bort rinnande vatten från knutlådan. Foto 2019-12-03. SLM D2020-0224.

Vattbrädan vid entrén skarvades med nytt virke lika befintligt. En ny vattbräda monterades vid spritputsens nedersta gräns på fasaden mot öster, för att motverka absorbering av fukt. Skarvarna gjordes med sned anläggningsyta för att förhindra vatteninträngning.

Eftersom trälagningarna färdigställdes i december, när vädret (temperatur och luftfuktighet) inte är passande för att måla varken med slamfärg eller med linoljefärg, beslöts att målningen skulle utföras av fastighetsägaren under 2020.

Renovering av fönster

Samtliga sex fönster på byggnadens putsade del renoverades. Fönsterbågarna lyftes ur karmarna och renoverades på verkstad. Under tiden sattes öppningarna igen med OSB-skivor. Fönsterrutorna togs inte ur bågarna. Löst kitt avlägsnades genom skrapning varpå fönstren stiftades och kittades med linoljekitt. Lös färg skrapades bort. Ny linoljefärg i engelskt röd kulör lika befintligt påfördes i tre strykningar.

Några av de renoverade fönsterbågarna hängdes tillbaka i karmarna samband med den antikvariska slutbesiktningen. På grund av tidsbrist fick dessa fotograferas innan de sattes på plats i karmarna.

Bild 38. Nyligen renoverad fönsterbåge. SLM D2020-0225.

Bild 39. Nyligen renoverad fönsterbåge. Foto 2019-12-03. SLM D2020-0226.

Bild 40. Nyligen renoverad fönsterbåge. Foto 2019-12-03. SLM D2020-0227.

Bild 41. Nyligen renoverad fönsterbåge. Foto 2019-12-03. SLM D2020-0228.

Antikvariska iakttagelser

När löst bruk knackades ner på blottades hörnjärnen som håller samman resvirket vid hörnet mellan norra och västra fasaden, varpå hörnjärnens stämplor tydligt framträdde. Stämplorna såg ut att ha inskriptionen PB (med spegelvänt P), se bild nedan. Enligt boken Svenska järnstämplor (2004, s. 110) kan stämpeln med stor sannolikhet kopplas till Stålboga järnbruk i Dunkers socken i nuvarande norra Flens kommun. Stålboga järnbruk grundades av Herman Thor Schmieden under 1600-talets mitt, byggdes ut under 1700-talet och lades ner i slutet av 1800-talet (Jansson 1941, s. 16). Bruket låg söder om sjön Eklången i centrala Södermanland, ungefär mellan Malmköping och Strängnäs. Stålbogas stångjärnshammare byggdes 1641 (ibid. s. 33-34). Byggnaderna är dock sedan länge förfallna (se Christiansson 1945 och Jansson 1941).

Bild 42. Hörnjärn med stämplor. Foto 2019-07-10. SLM D2020-0229.

Antikvarisk bedömning av utfört arbete

Renoveringsarbetena vid Gropgårdens uthus har utförts med stor noggrannhet och hantverksskicklighet. Både putsarbeten och trälagningar samt renovering av fönster har utförts med omsorg om byggnadens kulturhistoriska värden. Antikvariska principer och perspektiv har varit vägledande i arbetet. För att uppnå ett gott slutresultat har dessa i viss mån jämkats mot tekniska och underhållsmässiga krav, exempelvis genom valet av ett lerbruk med högre andel lera än befintligt. Detta är dock en reversibel åtgärd som inte påverkar byggnadens ursprungliga eller äldre delar. Att syllen inte fästes på traditionellt vis med dymlingar är en brist i utförandet. Timmermannen bedömde att lagningsbiten kunde monteras med skruv eftersom ytan ändå döljs av panelen. Detta är förvisso riktigt, men skruven är likväl en icke-traditionell lösning som till viss del utgör en brist ur antikvarisk synpunkt. Detta borde ha kommunicerats tydligare av mig som antikvarie.

Skarvningen av resvirket som utgjordes av liggande brädbitar på västra gaveln kommunicerades inte. Detta ses delvis som en brist eftersom åtgärden borde ha utförts på traditionellt vis av timmermannen. Å andra sidan kommer det att vara tydligt avläsbart vilka delar som är lagade, vilket är positivt ur antikvarisk synvinkel. Dessutom utgör de liggande brädorna ett slags offerskikt. Avvikelsen kan därför accepteras.

Den fortlöpande kontakten med både beställare och entreprenör under arbetets gång har varit tillfredsställande. Den kan dock invändas att timmer- och trälagningarna påbörjades långt senare än vad som var avtalat på grund av andra pågående uppdrag som tog

Bild 43. Gropgårdens gårdshus efter avslutad putsrenovering. Foto 2019-09-17. SLM D2020-0189.

mer tid i anspråk än vad som var beräknat. Detta gjorde att Länsstyrelsens beslut fick förlängas en månad. Ur antikvarisk synvinkel har detta ingen betydelse, bortsett från att målningsarbetet inte var möjligt att färdigställa med hänsyn till det kalla och fuktiga vädret. Det har från entreprenörernas sida funnits en följsamhet och förståelse för byggnadens förutsättningar på grund av dess höga kulturhistoriska värden. Detta har bidragit till ett mycket bra slutresultat. Arbetena kan därför godkännas.

Projektrelaterad information

Länsstyrelsens diarienummer - 434-3-2019

Beställare - Ulrich Nitsch, Strängnäs

Putsarbeten - Mikael Carlsson, K Carlsson Murare, Bie

Timmer- och trälagningar - Emanuel Jakobsson, Historisk Trähantverk, Eskilstuna

Fönsterrenovering - Emanuel Jakobsson, Historisk Trähantverk, Eskilstuna

Antikvarisk medverkan - Anton Blomgren, Sörmlands museum, Nyköping

Använda material

Lerbruket tillverkades av lera, sand, vatten och halmströ. Något recept har tyvärr ej erhållits, men blandningen var enligt uppgift gjord med en hög andel lera.

Hydrauliskt kalkbruk (sockel) - Målarkalk, Saint-Astier NHL 3,5

Grovputs - Målarkalk, luftkalk 0-4 mm

Spritputs - Målarkalk, luftkalk 0-3 mm

Kalkfärg - Målarkalk, Hyllingegårdens Kalkfärg V, specialkulör (se kulörangivelser)

Kulör, sockel - Kalkfärg 90: Kim:11 (Grupp 28 Rad 6)

Kulör, spritputs - Kalkfärg 90: Obränd terra 46:6 (Grupp 4 Rad 4)

Kulör, slätputsade ytor - Kalkfärg 90: Ljusocker 92:1 (Grupp 2 Rad 1)

Linoljefärg - Ottossons linoljefärg 1A-48A Engelsk röd

Linoljekitt - Dana Lim

Slamfärg - Falu rödfärg, original röd

Källförteckning

Tryckta källor och litteratur

Christiansson, Hans. (1945). *Dunkers socken*. Nyköping: Södermanlands hembygdsförbund

Jansson, E. Alfred. (1941). *Den förste Tersmeden och hans verksamhet vid Öllösa, Björndams och Stålboga järnbruk: ett 300-årsminne*. Stockholm: Bröderna Johanssons Tryckeri AB

Leijonhufvud, Karl Karlsson. (1929). *En bok till om gamla Strängnäs - Gamla gårdar*. Strängnäs: A.-B. Strengnäs Tidnings Tryckeri

Riksantikvarieämbetet. Byggnadsminnesförklaring av Gropgården, fastigheten Helsing 3 i Strängnäs, Strängnäs kommun (1983-09-23). Länsstyrelsens diarienummer 11.392-2363-80.

Strängnäs kommun. (1978). *Stadskärnan Strängnäs - kulturhistorisk bebyggelseinventering och bevarandeförslag*. Strängnäs: Strängnäs kommun

Sverige. Patent- och registreringsverket (2004). *Svenska järnstämplor: sammanställd efter Kungl. Patent- och registreringsverkets upplaga från 1918*. Gamleby: PM-förlag

Bilagor

Beslut 2019-05-23 (dnr 434-3-2019). Bidrag till vård av värdefull kulturmiljö: Gropgården

Bo G Svensson
010-2234344

BESLUT

Datum

2019-05-23

Dnr

434-3-2019

1(3)

Ulrich Nitsch
Kvarngatan 4
645 30 Strängnäs
ulrich.nitsch@gmail.com

Bidrag till vård av värdefull kulturmiljö: Gropgården

Beslut

Länsstyrelsen beslutar att lämna bidrag till följande åtgärder på Gropgården, fastigheten Helsingen 3, Strängnäs stad och kommun:

- Renovering gårdshus med 47 % av de kulturhistoriskt motiverade kostnaderna, dock högst 91 225 kronor med utbetalning under:
  - 2020 med högst 91 225 kronor
- Antikvarisk medverkan med 100 % av de kulturhistoriskt motiverade kostnaderna, dock högst 44 645 kronor med utbetalning under:
  - 2020 med högst 44 645 kronor

Det totala bidragsbeloppet uppgår till 135 870 kr.

I bidragsbeloppet ingår kostnad för moms.

Villkor för beslutet

Hur ska arbetena utföras och dokumenteras?

- Arbetena ska utföras i överensstämmelse med offert från Historiskt Trähantverk och K. Carlsson Murare. Sörmlands museum, Anton Blomgren, har upprättat ett protokoll från rådgivningsbesök daterat den 10 december 2018. Alla väsentliga ändringar av utförande ska godkännas av Länsstyrelsen.
- Arbetena ska vara påbörjade och startmeddelande ska ha inkommit till Länsstyrelsen senast:
  - 2019-07-01 för bidrag med utbetalningsår 2020
- Om inte arbetena har påbörjats och startmeddelande har inkommit i tid kan detta beslut komma att upphävas. Det innebär att pengarna kan omfördelas till annan sökande. Startmeddelande kan du lämna till länsstyrelsen genom ett mejl eller per telefon.
- Arbetena ska ske under antikvarisk medverkan av person med nödvändig kompetens.
- Den antikvariske experten ska följa arbetet och lämna anvisningar, delta i byggmöten och besiktningar. Närmare villkor för antikvarisk medverkan finns i bifogad bilaga.
- Arbetena skall sammanfattas en rapport. Närmare villkor för rapportens innehåll finns i bifogad bilaga. Rapporten ska sändas till Länsstyrelsen, i digitalt format senast sex månader efter att arbetena har slutförts.
- Den redovisning för bidragets användning som lämnas till länsstyrelsen, får länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet tillgängliggöra för allmänheten inom ramen för myndigheternas verksamhet.

Postadress
611 86 NYKÖPING

Organisationsnummer
202100-2262

Besöksadress
Stora torget 13

Bankgiro
5051-8653

Telefon
010-223 40 00 växel

Faktureringsadress
FE 98
838 73 FRÖSÖN

E-post
sodermanland@lansstyrelsen.se

Internet
www.lansstyrelsen.se/sodermanland

BESLUT

2(3)

Datum

Dnr

2019-05-23

434-3-2019

Hur sker rekvisition och utbetalning av bidraget?

- Bidraget ska rekvireras på bifogad blankett. Innan bidraget kan rekvireras ska de åtgärder som rekvisitionen avser vara slutförda och fakturor m.m. vara betalda. Bidraget kan betalas ut när de kostnader som det avser har godkänts av Länsstyrelsen.
- Bidraget ska rekvireras från länsstyrelsen senast
  - 2019-10-31 för bidrag med utbetalningsår 2020

Om rekvisition inte har kommit in till Länsstyrelsen i tid, kan det medföra att bidraget inte betalas ut.
- Rekvisition ska innehålla ifylld rekvisitionsblankett, kvitto, kopior på fakturor (se nedan under information), verifikationer på att dessa är betalda, och redogörelse för genomförda åtgärder i form av ett kort intyg från antikvarisk expert.

Beskrivning av ärendet

Ansökan inkom till Länsstyrelsen 02 januari 2019.

Kompletteringar till ansökan inkom 18 februari 2019 samt 22 maj 2019.

Av de kostnader som angivits i ansökan, har Länsstyrelsen bedömt att 235 895 kr utgör kulturhistoriskt motiverad kostnad.

Du har angivit Sörmlands museum, Anton Blomgren, som antikvarisk expert. Länsstyrelsen bedömer att denne har nödvändig kompetens för uppdraget.

Motivering till beslutet

Byggnadsminnet Gropgården består av fyra byggnader, ett gatuhus från tidigt 1800-tal, ett gårdshus från 1700-talet samt två uthus. Nu aktuella arbeten omfattar reveterat gårdshus, puts- och syllarbeten samt panel- och fönsterarbeten. Det är angeläget att vård- och underhållsåtgärder görs med traditionella material och metoder

Länsstyrelsens kulturmiljöarbete syftar till att nå statens mål för en hållbar samhällsutveckling. Detta bidrag medverkar till att nå de nationella kulturmiljömålen:

- Ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas
- Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön
- Ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser
- En helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas tillvara i samhällsutvecklingen

Samt de nationella miljömålen:

- God bebyggd miljö

Bestämmelser som beslutet grundas på

Beslutet grundar sig på 2§ och 2§ Förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.

Information

Meddela snarast Länsstyrelsen om du inte godtar villkoren för detta bidrag.

Du som bidragsmottagare är uppdragsgivare och svarar själv för att alla berörda informeras om villkoren i detta beslut.

BESLUT

3(3)

Datum

Dnr

2019-05-23

434-3-2019

I en faktura som lämnas vid rekvisition av bidraget ska förutom uppgifter om säljare, kund, belopp och datum även framgå vad fakturan avser, varornas mängd och art eller tjänstens omfattning och art, säljarens registreringsnummer för moms mm. Ytterligare information finns på www.skatteverket.se.

För bidraget gäller de regler för återbetalningsskyldighet som anges i 20 § Förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer

Detta beslut kan inte enligt 23 § förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer överklagas.

Om du har frågor kan du kontakta Bo G Svensson på telefon 010-2234344. Du kan även skicka e-post till Bo.Svensson@lansstyrelsen.se. Ange då ärendets diarienummer 3-2019.

De som medverkat i beslutet

Beslutet har fattats av länsantikvarie Per Gustafsson med Bo G Svensson som föredragande.

Så här hanterar vi dina personuppgifter

Information om hur vi hanterar dessa hittar du på www.lansstyrelsen.se/dataskydd.

Bilagor

1. Information om antikvarisk medverkan
2. Information om innehåll i rapport
3. Rekvisitionsblankett

